

Իսկ յարեւրն բոցաթիւ եւ ի լուսնի կարգեալ ծագմունս
Թէ դիտես , ոչ ժամ վաղուի լիցի երբէք ի քէն գանխուլ ,
Եւ ոչ յորոգայթ ըմբռնիցիս պարզ գիշերոյ :
Մինչ լուսին ըզնորադարձ այն ինչ ճաճանչսն ժողովէ ,
Թէ մթարս ի միգապատ պարունակէ մահիկ եղջերան ,
Անդրնդոց եւ մըշակաց շարժին շառաչք հեղեղասաստ .
Իսկ կարմիր թէ կուսական սրտիւնէ դայտիւքն վարդազեղ ,
Փութք յառնեն , միշտ ի հողմոյ շիկնի լուսինն ոսկենըշոյլ :
Այլ թէ յելսն չորրորդ , եւ այս անվրէպ միշտ նըշանակ ,
Պայծառ յանխոռ մահիկս եւ յանըստուեր ճեմի 'նդ երկին ,
Այն օր ի զլուխ համօրէն եւ որ անդուստ անկցին ի կարգ
Մինչ յամսոյն բոլոր պըսակ լիցին անհողմ եւ անանձրեւ ,
Եւ փըրծեալ նաւալուղակք ուխտս ի ծովափըն հատուցեն
Վլակուսի եւ Պանոպէ եւ ինովեան Մելիկերտեայ :
Եւ արեգն ընդ ելանել եւ ի դուղել յալեացն ի ծոց
Տացէ նըշան , անպատիր պատին նըշանք դարեգակամբ
Երեւեալք ընդ առաւօտս եւ ի ծագել աստեղաց :
Իբրեւ նա զնորանըշոյլ ծընունդն ի խայտ գունէ պիսակ ,
Ամպայարկ եւ առ միջով բոլորակին ղօղեալ թաքուն ,
Խէթ ի թօնից դիր ի մտի , զի տազնապէ բուռն ի ծովէն
Ծառոց եւ սերմանեաց եւ անասնոց վիրագ հարաւ :
Իսկ յորժամ ընդ աշալուշն ի թանձրախիտ ամպոց փապարս
Ցայտին ցոլք վայրավատինք , կամ Առաւօտն այլագունեալ
ԸզՏիթոնի գըրքմացան լըքեալ մահիճս յառնէ տըմոյն ,
Ո՛հ , յայնժամ ուռ սաղարթուն ոչ փըրկեսցէ զփափկիկ ողկոյզս ,
Այնչափ ընդոստ դոյթ ընդ տամալ տայ կուռ կարկուտ գոռ բարկաճայթ ,
Նա եւ զայն եւս առաւել օգուտ բերէ արկանել յուշ ,
Մինչդեռ այն ինչ զասպարէզն երկնից հատեալ անցեալ գնասցէ ,
Ձի զգէմնն բստէպ տեսանեմք յերփն երփն հարեալ երանգ պէսպէս :
Լըրթագոյնն ազգէ տարափ , բոցատեսիլն ըզհիւսիսակ .
Իսկ պիսակք թէ խայտափիտ անկանիցին ի բոց հրաշէկ ,
Տեսցես զհանուրս անդ փոթորկեալ մըրըրկաշունչ անձրեւով :
Մի ոք ինձ ի գիշերի անդ մատուցէ յորդոր խրախոյս
Ընդ անդունդըս նաւ խառնել եւ ոչ յերկրէ առնուլ ըզլար :
Իսկ ի գալ թէ տուրնջենի եւ վերըստին ծածկել անդրէն
Փայլակէ գունտ լուսալիր , գուր զանգիտես ի տարափոյ .
Ըզմայրիս պարզ հիւսիսիւ ակնարկեսցես ճօճեալ ի ճեմ .
Եւ հակիրճ , զինչ ածիցէ Գիշերավարն երեկորեայ ,
Հողմ ուստի վարեսցէ զամպըս ջերին , զի գէճ հարաւ
Կայ խորհի մըտայոյզ , լիցի գուշակ քեզ արեւակն :

Վ. Իրգ . Մշ . Ա . 362-476 :

ԿԵՆԴԱՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Մարդուս եւ անբանից մէջ եղած բնական վե-
րաբերութիւններն ու զանազանութիւնքը :

() Ժարդս ուրիշ կենդանիներէ տար-
բերող հանգամանքներուն մէջ , կան որ
յայտնի մէկանց աչքի կը զարնեն , ինչ
պէս ձեռաց , ոտից ձեւերը եւ կենալու
ղիքքը . կան ալ որ աւելի տկարու-

թեամբն է , ինչպէս որ կը զանազանին
մորթային ու ատամնային գրուծիւն-
ները : Կռաներուն պոսակը , մէկ շըտ-
կուծեան ու բարձրուծեան մը վրայ
է . դարձեալ , մէջերնին կապիկներուն
պէս պարապ անջրպետներ չկան , եւ ոչ
ալ դուրս ելած մասն :

Այսպէս , ժարդուս ակռաները հա-
ւասար են եւ միաշար : — Բայց այս յատ-
կուծիւր երկրաչափօրէն ճշգուծեամբ
չհասկընալու է . չնտամն կամ օկունդ

ատամունք ըստածները անզգալապէս քիչ մը աւելի մեծ կ'ըլլան :

Եւս յայտնապէս տեսնուող յատկութիւններէ զատ կան նաեւ յարաբերական յատկութիւններ ալ որ առջիններէն ոչ ինչ պակաս մարդուս վրայ դիտելու արժանաւոր են , ինչպէս ճակատն ու կզակը : Զափահաս կապկին ճակատը ու կզակը պզտիկ է . իսկ ստորին կարգի կենդանիք ամենեւին չունին : — Կապկներուն ճակատը մարդուս ճակտէն աւելի մանր է . նաեւ սաստիկ ներս մտած է կողմնակի մասերը , միջին գրծին վրայ ալ դուրս ցցուած . Եւանկ է նաեւ անմիտ մարդկանց ճակատը :

Եւիկա մեզի գանկին ու դիմաց մէջի եղած յարաբերութիւնները դիտելու կ'առաջնորդէ : Ինչուան Վամբէր բընապատումը դեռ շատ տարտամ էին մեր աս վերաբերութեանց վրայ ունեւեցած ծանօթութիւնները : Վամբէր գծերու ձեռքով մարդուս գլուխը երկրաչափօրէն նկարեց :

Եւս Վամբէրի ճակտէն ինչուան վերին ակաւներուն ծայրն որ գիծ մը քաշուի , և աս վերջին կէտէս դէպ 'ի ականջին խողովակը ուրիշ գիծ մըն երկընցուի , անկիւն մը կը ձևանայ որ կ'ըսուի դիմախան անկիւն : Եւ երկու քաշուած գծերուն անջրպետութենէն՝ կրնայ գանկին ընդունակութիւնը իմացուիլ , որով՝ ըզեզին զարգացումը : Արշափ աս երկու գծերը մէկմէկու ուղղահայեաց ըլլան , այնչափ ալ աւելի ձևացուցած անկիւննին բայ կ'ըլլայ և ուղիղ անկեան մերձաւոր , որով ճակատն ալ աւելի ընդարձակ կ'ըլլայ և ըզեզը մեծաբանակ : Հնդկ կամ սեւամորթ ազգաց դիմական անկիւնը 70էն ինչուան 75 աստիճան կ'ըլլէ : Կովկասեան ցեղերուն մէջ կան ոմանք որոնց դիմական անկիւնը 85 աստիճանի կը հասնի : — Եւֆրուս Կենդ-իւէր և Վիւվիէ բնապատումները մարդուս միջին դիմական անկիւնը 82 աստիճան կը դնեն : — Եւքոյասներուն , (որ աւփրիկեցի ժողովուրդ մըն է) դիմական անկիւնը աւելի սուր է քան թէ սեւա-

մորթներունը : Եւ անկիւնն է 63 3/4 աստիճան և կամ 64 միայն :

Եւանտրիլ ըստած կապկինը 30 աստիճան է . Եւկոդ և Եւքաք ըստածներունը 40 և 50 աստիճան կ'ըլլայ . Նիպոններունը 60 աստիճան :

Արանկութեան կապկին պզտիկութեան ատենը դիմական անկիւնը 63 աստիճան է . իսկ չափահաս եղած ժամանակը 35 աստիճան կ'իջնայ : Պզտիկ պակի մըն ալ կայ Եւամիրի ըստած , որուն դիմական անկիւնը 65 աստիճան է : Հիմա նայինք գանկին վրայ ինչ տեղեկութիւն կայ :

Եւարդուս խելապատակին՝ յատկութիւններն են իրեն ծաւալը , ուռոյցքներն , այս ուռոյցքները բաժնող ներս քացած խողունները , ու կոշտ մասանց տարածութիւնը : Եւզեզին նախ գալով՝ թէ որ ուզենանք ճշգիւ խօսիլ , մարդուս ըզեզը , ամէն կենդանիներէն աւելի մեծ չկրնար ըսուիլ , և ոչ ալ իր հասակին հետ որ համեմատելու ըլլանք : Եւի միրին , ճնձղուկը , համեմատութեամբ իրենց հասակին՝ մարդուս ըզեզէն աւելի մեծաբանակ է իրենց ըզեզը :

Եւարդս գլխաւորապէս զանազանողը իր խելապատակին առջևի մասին ծաւալն է : Կողմնական ընդարձակութիւնը քան զամէն կենդանեացը աւելի զգալի է : Կենդանիներունը՝ առջևի մասը եռանկիւնաձև է , իսկ խելապատակը ներս մտած է :

Եւարդուս ըզեզն ալ դիտելու արժանի է դէպ 'ի ետին տարածուելովը , որ բոլոր ուղեղիկը կը պատէ , այս բանս կապկաց վրայ միայն կը տեսնուի :

Իսկ կոշտ մասանց վրայ առջի զուրցածներնէս աւելի բան չկայ ըսելու :

Եւայց նոյնպէս չենք կրնար ըսել ըզեզին ուռոյցքներուն համար ալ . ուր խիստ շատ դիտելու բաներ կան : Եւիայն մարդուս ըզեզն է որ շատ տեսակ ուռեցքներ կը ցուցնէ :

Եւիմբանզէ կապկին ըզեզին ետևի կողման ուռոյցքները խիստ քիչ են ,

ընդհակառակն՝ առջևի կողմը, խիստ բազմաթիւ : Երկուսն է նաև Սրանկու թանկինը : — Բնա առաջին աստիճան մը ստորնականութեան :

Սակոթ ըստած կապին ըղեղին ուռոյցները դեռ ալ պահաս են . որով հետեւապէս՝ նոր աստիճան մ'ալ ստորնականութեան :

Եւ տարբերութիւնները կրնանք ասանկ բացատրել ուռոյցներուն նայելով :

Մարդ	Ա աստիճան
Կապկաց	Ա. ցեղ Բ
Կապկաց	Բ. ցեղ Գ
Սաժու ըստած կապինը . Դ	

Կապկաց մէջ որչափ որ վար իջնանք, ամենեւին ըղեղին վրայ երեցած խորտուբորտ տեղուանքը չենք գտներ . ինչպէս նաև իրենց չորրորդ ցեղին վրայ որ են ուխտթիթիւները՝ աս ըսած խորտուբորտութիւնները ամենեւին չեն տեսնուիր :

ՊԼՏՄՈՒԹԻՒՆ

Դիտելով մը ուրիշի տունը կ'երթայ քնանալու :

Ինծի շատ աղուոր բան մը կ'երեւայ, որ երբոր մէկը ճամբուն վրայ յոգնած ըլլայ, կամ կամք չունենայ առաջ երթալու, կամ գիշերը վրան հասնի, չափազուի ինչուան իր տունը երթալու . հապա ամէն տուն հասարակաց ըլլար : — Եւ, պիտի ըսէ մէկը, դուն կրնաս գինետուն մը կամ իջևան մը երթալ : — Իրաւ է, բայց հոն պէտք է վճարել : Երգեօք աւելի աղէկ սովորութիւն մը չէ՞ր ըլլար, որ ես տան մը վարձք վճարելով, այն տունը ուրիշի մ'ալ ծառայէր, և ուրիշի մը վճարած տունը ինծի ալ ծառայէր, ինչպէս որ դիպուածը բերէր, կամ պէտք ըլլար գործողութեանց համար, որ այսօր այս փողոցիս մէջ, վաղը մէկալին մէջ կը հանդիպին : Եւ մտածմունքն ունեցայ՝ երբոր ըսեցի Սիրակի իրիկուն պարզամիտ

մարդու մը ըրածը . որ գիշեր ատեն գլուխը ծանրացած գինւոյն ծխովը և քնով, առնէտի մը պէս ձեռքերով պատերը շօշափելով կ'երթար, այն ձևով քալելով՝ ինչ ձևով որ կայծակները կը նկարեն : Արտեսնայ, կամ թէ կը զգայ շօշափմամբ՝ բաց դուռ մը, ներս կը մտնայ, և ինչպէս որ կրնայ սանդուխէն վեր կ'ելլայ, կ'երթայ սենեակ մը, կը գտնայ անկողին մը, և առանց նայելու թէ իրենն է թէ չէ, կը հանուի, և կը մտնայ սաւաններուն մէջ, և կ'ըսկըսի խռկալով քնանալ : Սակայն խաթուն մը կար նոյն տանը մէջ որ երկու տղոյը ընթրիք տալէն վերջը, ճրագը առած, և պատուիրելով որդւոյը որ գիշերը խելօք կենան, կ'երթար կամաց կամաց զիրենք անկողին զնելու այն սենեկին մէջ, ուր անկասկած կը քնանար պառկած մարդը : Ինչպէս ներս մտնալը, անկողինը բռնուած տեսնալը, և ձայն մը ձգելով տղաքը առնուլ ու դուրս ելլալն մէկ կ'ըլլայ : Եւ կէն կ'երթայ պատուհանը, մարդ կը կանչէ օգնութեան, տղաքը յուսահատեալ կուլան : — Երացիք՝ ինչ կայ, ինչ եղեր է, կը կանչեն : — Եւ զէնք, սուր : հրացան : Ար վազեն կնկան դուռը, բազմութիւն սանդուխներէն վեր կ'ելլան, և սրահը հասնելով կը լսեն թէ սենեկին մէջ մարդ կայ . կը մտածեն թէ ո՞վ առաջ երթայ : Երջապէս երկու հոգի կամաց կամաց գլուխնին ներս կը խոթեն, և տեսնելով որ թշնամին կը քնանայ, կը մօտենան և կը պոռան : Շիմայ զքեզ կը սպաննենք . — անիկայ պատասխանի տեղ կը խռկայ : Եւ ատենը ամէնքը մէկ տեղ մեծ աղմուկ մը կ'ընեն որ արթնցնեն : Եւ այց ան ալ բանի չիգար . անիկայ կը շարունակէ քնանալը : Եւ ատենը մէկը ձեռքերէն կը բռնէ, մէկը թև երէն, մէկը ասդին կը քաշէ, մէկալը անդին . անիկայ քիչ մը կը խռկայ, քիչ մը կը յօրանջէ, բայց աչքերը գոց են : Եւ ատեն կը հասնի տանտէրը, և հոն գտնելով բազմութիւնը և իմանալով պատճառը՝ զոր գրեթէ ամէնքը մէկ բերան իրեն ըսին